

Roadmap

Uitfaseren van het doden van eendagshaantjes van legrassen

Ministerie van Landbouw, Visserij,
Voedselzekerheid en Natuur

Nederlandse Vakbond
Pluimveehouders

Dit rapport is een uitgave van de Stuurgroep “Eendagshaantjes”.

Deze Stuurgroep bestaat uit vertegenwoordigers van Anevei (Algemene Nederlandse Vereniging van Eierhandelaren), COBK (Centrale Organisatie Broedeieren en Kuikens), Dierenbescherming, Landbouw- en Tuinbouw Organisatie/ Nederlandse Organisatie van Pluimveehouders (LTO/NOP), Ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LVVN) en de NVP (Nederlandse Vakbond Pluimveehouders).

De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven en afgeleide werken maken. Gezien de complexiteit van het beschreven vraagstuk (de vele aspecten die hierbij een rol spelen) is het daarbij van belang de context en samenhang van het gehele rapport aan te houden.

Inhoud

Afkortingen en begrippen	2
Voorwoord	4
Samenvatting	5
1. Aanleiding/doelstelling	7
2. Aanpak	7
3. Achtergrond, werkwijze, tussentijdse resultaten en vervolgacties per actiepunt	9
Actie 1: Bedenken van een andere term	9
Actie 2: Uitvoeren van een inventarisatie (stand van zaken ontwikkelingen)	10
Actie 3: Stimuleren consumptie van ZED-eieren	10
Actie 4: Realiseren van een databestand	13
Actie 5: Inbedding van ZED / Monitoring en borging	14
Actie 6: Voorwaarden bij uitvoering ZED-opties	15
Actie 7: Overige aspecten in relatie met subdoelstellingen	16
Actie 8: Mogelijke neveneffecten	17
4. Overall bevindingen / vervolgtraject	18
 Bijlage 1: Samenvatting WLR-rapport “Doden van eendags- haantjes van legrassen, update stand van zaken”	 19
Bijlage 2: Flyer	23
Bijlage 3: Samenvatting WEcR-rapport “Meerkosten uitfaseren doden eendagshaantjes”	27
Bijlage 4: Onderzoeksideeën	28

Afkortingen

Afkorting	Betekenis
AAT	Agri Advanced Technologies GmbH (bedrijf achter de Cheggy in ovo techniek)
Anevei	Algemene Nederlandse Vereniging van Eierhandelaren en Eiproductfabrikanten
BLk	Beter Leven keurmerk
CenSAS	Centre for Sustainable Animal Stewardship
COBK	Centrale Organisatie Broedeieren en Kuikens
EDH	Eendagshaantjes
IKB	Integrale Ketenbeheersing
KAT	Verein für kontrollierte alternative Tierhaltungsformen e.V.
LB	Lohmann bruin (bruine leggen)
LD	Lohmann Dual (dubbeldoelkip)
LVVN	Ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (voorheen LNV, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit)

Afkorting	Betekenis
LTO/NOP	Land- en Tuinbouworganisatie/ Nederlandse Organisatie van Pluimveehouders
MKT	Mit Küken Töten
NVP	Nederlandse Vakbond Pluimveehouders
OKT	Ohne Küken Töten – zonder kuiken doden (Duitse term voor ZED)
Skal	Oorspronkelijk: Stichting Keur Alternatief voortgebrachte Landbouwproducten Nu: Skal Biocontrole: toezichthouder op biologische productie
VLOG	Verband Lebensmittel Ohne Gentechnik
WEcR	Wageningen Economic Research
WLR	Wageningen Livestock Research
ZED	Zonder eendagshaantjes doden (Nederlandse term voor OKT)

Begrippen

Begrip	Betekenis binnen dit rapport
Allantoïs	De allantoïs is een van de drie vruchtvliezen die tijdens het broedproces aangemaakt worden door het embryo. Deze zakachtige structuur is voornamelijk betrokken bij voeding en uitscheiding. De functie van de allantoïs is om vloeibaar afval van het embryo te verzamelen en om gassen uit te wisselen die door het embryo worden gebruikt.
Broederhanen	Hanen uit hetzelfde broedsel als de hennen.
Diervoeder, diervoer, diervoeding	Algemeen begrip voor voeding voor dieren, bestaande uit al dan niet bewerkte grondstoffen. In het geval van broedeieren betreft dit een verwerkt product, in geval van eendagskuikens kan dit zowel een verwerkt product als het hele kuiken betreffen (zie ook het begrip voederdier).
Dubbeldoelrassen	Rassen van legkippen, waarvan de hanen meer vlees aanzetten dan de hanen van gangbare, gespecialiseerde legrassen, en waarvan de hennen minder eieren leggen dan hennen van gangbare, gespecialiseerde legrassen.
Dubbeldoelkippen	Kippen van dubbeldoelrassen, waarbij zowel hanen als hennen bedoeld worden. Indien specifiek naar de mannelijke of vrouwelijke dieren verwezen wordt, worden respectievelijk de termen dubbeldoelhanen of dubbeldoelhennen gebruikt.
Eendagshaantjes	Mannelijke eendagskuikens van een legras; broertjes van de vrouwelijke eendagskuikens, die bestemd zijn voor de opfok tot jonge hen en vervolgens in de legperiode voor de productie van consumptie-eieren (of in de fokkerij of vermeerdering in de legsector: voor de productie van broedeieren).
Haaneieren	Broedeieren waar naar verwachting (na geslachtsbepaling in het broedei) een mannelijk eendagskuiken zal uitkomen.
In ovo technieken	Technieken om in een bebroeid ei het geslacht van het embryo te bepalen. Indien het bedrijf 'In Ovo' bedoeld wordt, wordt de term binnen komma's en met hoofdletters aangeduid.
Kuikenbroederij	Inrichting die broedeieren van verschillende herkomst (bedrijven, ras) uitbroedt, de kuikens sorteert (levensvatbaar, haan, hen), voorziet van eventuele vaccinaties en vervolgens de kuikens distribueert naar afnemers in binnen- en buitenland.
Leghanen	Hanen van gangbare legrassen die worden opgefokt tot een bepaalde slachtleeftijd met een bepaald eindgewicht.
Legkippen of leghennen	Legrijpe kippen van de soort Gallus gallus die worden gehouden voor de productie van andere eieren dan broedeieren.
On-farm hatching	Systeem, waarbij broedeieren voor de laatste paar dagen van het broedproces verplaatst worden van de broedmachine naar de opfokstal, waar ze uitkomen en de kuikens direct toegang hebben tot voer en water.
Pakstation	Bedrijf waar eieren afkomstig van het legbedrijf naar kwaliteit en gewicht worden gesorteerd en verpakt worden en naar de afnemers (industrie, retail, horeca) vervoerd worden.
Tafelei	Een ei dat bestemd is om in de schaal aan de eindconsument te worden verkocht en dat geen enkele behandeling heeft ondergaan die zijn eigenschappen aanzienlijk heeft gewijzigd.
Vederseksbare rassen	Kippenrassen, waarbij de veerlengte, veerleur of donskleur van haankuikens en henkuikens verschilt, zodat het geslacht visueel vast te stellen is.
Voederdier	Eendagskuiken, muis of ander dier dat in zijn geheel gevoerd wordt aan roofdieren, reptielen o.i.d. (zie ook het begrip diervoeder).

Voorwoord

In november 2023 is door de Stuurgroep “Eendagshaantjes” een aantal acties vastgesteld om, in het kader van het uitfaseren van het doden van eendagshaantjes, te komen tot de realisatie van de hoofddoelstelling: “In 2026 worden voor de tafeleieren voor de Nederlandse en Duitse markt ¹⁾ geen eendagshaantjes meer gedood”. Daarnaast is een aantal subdoelstellingen, met bijbehorende acties, vastgesteld.

Vanaf december 2023 tot en met december 2024 is er door de betrokken partijen constructief gewerkt aan de uitvoering van de diverse acties. Afhankelijk van het onderwerp is gekozen voor een bepaalde werkvorm; bijv. uitwerking in een werkgroep of het voeren van een informatief gesprek met een betrokken partij.

Deze Roadmap bevat een beschrijving van de uitgevoerde acties en de resultaten daarvan. Waar aan de orde wordt beschreven welke vervolgacties noodzakelijk zijn.

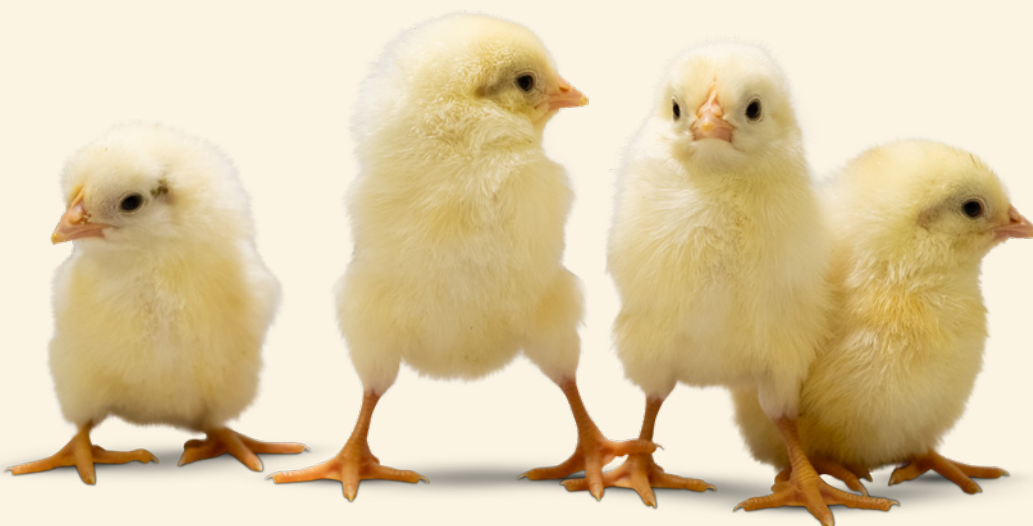
Één van de acties was te komen tot een andere benaming voor het in Duitsland gehanteerde OKT (Ohne Küken Töten). In deze Roadmap houden we vanaf deze pagina de nieuwe, afgesproken term ZED, Zonder Eendagshaantjes Doden, aan. Zie voor verdere informatie: hoofdstuk 3, actiepunt 1.

Ik wil iedereen bedanken die een bijdrage heeft geleverd aan de uitwerking van de acties en de totstandkoming van dit rapport.

Ik hoop dat dit rapport en de (nadere) uitvoering van de vervolgacties, in de periode vanaf december 2024 tot eind 2026, zal bijdragen aan de wenselijk geachte ontwikkelingen in de markt zodat de doelstellingen kunnen worden gerealiseerd.

Jan Workamp
AviConsult

december 2024

¹⁾ bedoeld wordt: in Nederland geproduceerde eieren, die in Nederland en Duitsland als tafelei worden verkocht.

Samenvatting

In juni 2021 is er in de Tweede Kamer een tweetal moties aangenomen met het verzoek het doden van eendagshaantjes te verbieden. Om de problematiek goed in beeld te krijgen is door LVVN opdracht verstrekt tot onderzoek dat onder andere het rapport 'Scenario's voor het vraagstuk "het doden van eendagshaantjes van legrassen"' opgeleverd heeft. Als vervolg hierop is de Stuurgroep "Eendagshaantjes", hierna te noemen "Stuurgroep", een traject gestart voor het opstellen van een Plan van Aanpak om in het najaar van 2024 te komen tot een routegids (Roadmap) met concrete actiepunten, om de geformuleerde doelstelling "In 2026 worden voor tafeleieren voor de Nederlandse en Duitse markt geen eendagshaantjes meer gedood"¹⁾, te realiseren.

In de voorliggende Roadmap wordt allereerst de aanleiding en de gekozen aanpak beschreven. Vervolgens wordt in hoofdstuk 3 voor acht acties, zoals eind 2023 vastgesteld in het Plan van Aanpak, concreet beschreven wat de achtergrond van de betreffende actie is, welke werkwijze is toegepast, welke resultaten tot nu toe (in 2024) behaald zijn en welke vervolgacties ingezet gaan worden. De acht acties zijn:

- 1) Bedenken van een andere term (i.p.v. OKT)
- 2) Uitvoeren van een inventarisatie (stand van zaken ontwikkelingen)
- 3) Stimuleren consumptie van ZED-eieren
- 4) Realiseren van een databestand
- 5) Inbedding van ZED / Monitoring en borging
- 6) Voorwaarden bij uitvoering ZED-opties
- 7) Overige aspecten in relatie met subdoelstellingen
- 8) Mogelijke neveneffecten

De uitvoering van de acht acties heeft geleid tot de vaststelling van negen vervolgacties. Voor deze vervolgacties zijn in het 4e kwartaal van 2024 concrete werkafspraken gemaakt: wat is het tijdsplan, wie is kartrekker, welke organisaties zijn betrokken bij de uitvoering en welke afspraken moeten er nog gemaakt worden voor financiering?

In hoofdstuk 4 worden de bevindingen, zoals geconstateerd tijdens het traject in 2024, beschreven:

Alle partijen uit de Stuurgroep ondersteunen de beschreven aanpak (met de uitvoering van de vervolgacties), hebben hiervoor gemeenschappelijk

commitment afgegeven en spannen zich in om deze doelstelling te realiseren. Bedrijven in de pluimveesector hebben de afgelopen jaren al belangrijke stappen gezet, mede door de Duitse marktvaart en snelle ontwikkelingen van de technieken voor geslachtsbepaling. Alle Nederlandse kuikenbroederijen hebben inmiddels daarin geïnvesteerd en ook hebben alle opfokorganisaties capaciteit voor de opfok van legshaantjes geregeld. Verder zijn de eerste stappen gezet om ZED in te bedden in het IKB Ei kwaliteitssysteem van de sector. Naar verwachting zal de systematiek om in een goede borging voor de Nederlandse markt te voorzien in het eerste kwartaal van 2025 worden afgerond (voor de Duitse markt is dit reeds geregeld via KAT).

Aan de afzetkant komt de vraag nu vooral van Duitse retailers om eieren te leveren zonder eendagshaantjes te doden. Nederlandse eierpakstations en pluimveehouders leveren die OKT (ZED)-eieren aan Duitse afnemers uitgaande van de KAT-voorwaarden. De komende tijd zal moeten blijken of de Nederlandse afnemende marktpartijen eveneens tot een grotere marktvaart zullen komen. Dat is essentieel. De pluimveesector (kuikenbroederijen, pluimveehouders en eierhandel) willen ook voor de Nederlandse markt op grote schaal overstappen naar de productie en levering van ZED-eieren. Die marktvaart is een voorwaarde om succesvol een duurzame overstap naar de productie van ZED-eieren te kunnen maken. De meerkosten zullen immers moeten worden terugverdiend.

De Stuurgroep is ervan overtuigd dat de doelstelling "In 2026 worden geen eendagshaantjes meer gedood voor de tafeleieren voor de Nederlandse en Duitse markt." behaald kan worden. De Stuurgroep realiseert zich dat zij in 2025 dan voldoende inzet zal moeten plegen op het tijdig uitvoeren van de negen vervolgacties uit de Roadmap. De Stuurgroep is hiertoe bereid en zal deze acties aansturen. In 2025 zullen er in maart, juni, september en november bijeenkomsten van de Stuurgroep zijn om de vorderingen van de actiepunten te monitoren en zo nodig bij te sturen. Daarnaast zullen zich voordoende (positieve en negatieve) neveneffecten worden besproken.

¹⁾ bedoeld wordt: in Nederland geproduceerde eieren, die in Nederland en Duitsland als tafelei worden verkocht.

De Stuurgroep zal, middels het databestand uit actie 4 in deze Roadmap, monitoren in welke mate de omschakeling naar ZED-eieren plaatsvindt. De database is in het eerste kwartaal van 2025 gereed. Indien blijkt dat er onvoldoende inzet plaatsvindt op de actiepunten, of er onvoldoende vordering gemaakt wordt ten aanzien van de doelstelling, zal de Stuurgroep inzet plegen om de doelstelling alsnog te kunnen behalen. In 2026 zal regelmatig worden gemeten in hoeverre de doelstelling wordt behaald. Voor deze meting vormt het databestand, actie 4 van deze Roadmap, de basis. Middels dit databestand zal worden bekeken of de omschakeling naar ZED-eieren voldoende heeft plaatsgevonden of dat aanvullende acties nodig zijn om de doelstelling alsnog te behalen. De Stuurgroep zal de Minister van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur in 2026 informeren over het behalen van de doelstelling. Dit met het oog op het al dan niet ondernemen van actie om een verbod in regelgeving vast te leggen.

Als bijlagen zijn toegevoegd:

- 1) Samenvatting WLR-rapport "Doden van eendagshaantjes van legrassen, update stand van zaken". In dit rapport worden ontwikkelingen beschreven m.b.t. de volgende onderwerpen: wetgeving, productkeurmerken, markt, consumentengedrag en houderijsystemen; bewustzijn van het embryo; voorkomen uitkomen mannelijke kuikens, o.a.: broedproces, technieken voor geslachtsbepaling en genetische oplossingen; opfokken van leghaantjes, o.a.: KAT-regels en Skal; dubbeldoelkippen.
- 2) Een informatieve flyer die door de Stuurgroep is opgesteld om afnemende partijen uniform te informeren over dit vraagstuk.
- 3) Samenvatting WEcR-rapport "Meerkosten uitfaseren doden eendagshaantjes" (WEcR 20204-128): uit deze berekening komt in hoofdlijnen dat, bij de huidige omstandigheden, de meerkosten voor de pluimveehouder op circa 0,9 eurocent per ZED-ei uitkomen. Daar bovenop komen extra kosten voor de eierpakstations, van circa 0,25 eurocent per ZED-ei. De uiteindelijke consumentenprijs zal afhangen in hoeverre de afnemende marktpartijen over de verhoging van de inkooprijskosten en winstmarge berekenen.
- 4) Onderzoeksideeën: uit de door WLR uitgevoerde inventarisatie m.b.t. de stand van zaken t.a.v. "het doden van eendaghaantjes van legrassen" blijkt een aantal kennisleemtes die tot de formulering van diverse onderzoeksideeën hebben geleid. Deze zijn in bijlage 5 opgesplitst in: "geselecteerde onderzoeksideeën waarmee de Stuurgroep graag op korte termijn aan de slag wil en "onderzoeksideeën met minder hoge urgentie of een minder directe link met het vraagstuk "doden van eendagshaantjes", maar wel interessant zijn voor nadere uitwerking en ingebracht kunnen worden bij het vaststellen van de kennisagenda in het kader van Dierwaardige Veehouderij". Hierin ziet de Stuurgroep voor zichzelf geen actieve rol.

1. Aanleiding/doelstelling

Al een ruime tijd is er aandacht voor het doden van eendagshaantjes, in de politiek en in de maatschappij. Naar aanleiding van twee moties^{1,2}, die in 2021 in de Tweede Kamer zijn aangenomen, is de Stuurgroep “Eendagshaantjes” opgericht, hierna te noemen “Stuurgroep”. De Stuurgroep bestaat uit vertegenwoordigers van Anevei, COBK, Dierenbescherming, LTO/NOP, Ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur en de Nederlandse Vakbond Pluimveehouders.

In 2022 zijn er, in opdracht van deze Stuurgroep, twee rapporten gepubliceerd die ingaan op het vraagstuk ‘het doden van eendagshaantjes’. Het rapport *‘Scenario’s voor het vraagstuk “het doden van eendagshaantjes van legrassen”’, gepubliceerd door Wageningen Livestock Research*, gaat in op de technische facetten van dit vraagstuk. Het rapport *‘Waardevolle alternatieven – Een verkenning van de ethische dimensies van de alternatieven voor het doden van eendagshaantjes’*, gepubliceerd door Universiteit Utrecht, ziet op de ethische facetten van dit vraagstuk. Op basis van deze twee rapporten heeft de Stuurgroep *een advies opgesteld voor de Minister van LNVN*. Op basis van dit advies heeft de Minister van LNVN de volgende doelstelling geformuleerd³: “In 2026 worden voor de tafeleieren voor de Nederlandse en Duitse markt geen eendagshaantjes meer gedood.”

Om deze doelstelling te bereiken is er door de Stuurgroep, in overleg met andere relevante partijen in de keten, gewerkt aan het realiseren van een Roadmap, die voor u ligt. Naast de uitwerking van deze doelstelling is de Stuurgroep ook aan de slag gegaan met het werken aan bepaalde subdoelen. Zo wordt er gewerkt aan subdoelen die van invloed zijn op een gedegen afname van het aantal gedode eendagshaantjes, een grotere markt vraag en groter aanbod van ZED-eieren, het betalen van een reële prijs voor deze eieren, het verder ontwikkelen van in ovo technieken, een duurzaam en dierwaardig houderijsysteem voor opfokhanen en nadere verkenning naar het perspectief voor dubbeldoelkippen. Ook wordt er gekeken naar het gebruik van eendagshaantjes als voederdier voor dierentuinen en roofvogels, en een mogelijk alternatief hiervoor.

¹ *Kamerstuk 28286, nr. 1196*

² *Kamerstuk 28286, nr. 1311*

³ *Kamerstuk 28286, nr. 1315*

2. Aanpak

De Stuurgroep heeft besloten het traject om te komen tot een Roadmap op te knippen in de volgende stappen:

- a) Er is eerst een “Plan van Aanpak”, hierna afgekort als “PvA”, opgesteld: hoe te komen tot een routegids (Roadmap).
- b) Na accordering van het PvA is gestart met de uitvoering van de daarin beschreven acties en is de daadwerkelijke Roadmap “Uitfaseren van het doden van eendagshaantjes van legrassen” opgesteld, hierna te noemen “Roadmap” (en dat is het voorliggende document).

Deze opsplitsing sluit aan bij eerdere trajecten die doorlopen zijn en daarbij als zeer prettig en nuttig is ervaren, zoals bij de totstandkoming van de Roadmap Vogelgriep, de Roadmap Afrikaanse Varkenspest en het Sectorplan fijnstofreductie in de pluimveesector.

Voorafgaand aan de opstelling van het PvA is door de kartrekker ter oriëntatie een aantal gesprekken met vertegenwoordigers uit de eiersector en de Dierenbescherming gevoerd. Deze gesprekken hebben nuttige informatie opgeleverd, welke zeer bruikbaar bleek bij het vaststellen van de inhoudelijke onderdelen die uitwerking vragen. In *het PvA* zijn o.a. beschreven: de hoofd- en subdoelstellingen, de acties die door de Stuurgroep noodzakelijk worden geacht om deze doelstellingen te realiseren en de aanpak die per actie wordt aangehouden.

Voor de totstandkoming van de Roadmap is een kernteam gevormd, bestaande uit: een kartrekker van het traject (AviConsult), een WLR-onderzoeker en een medewerker van AVINED.

In de periode van december 2023 tot en met december 2024 is er voortvarend gewerkt aan de uitvoering van de vastgestelde acties, volgens de in het PvA beschreven aanpak. Zo zijn er voor diverse inhoudelijke aspecten werkgroepen aan de slag gegaan met de uitwerking van de acties en is de Stuurgroep meerdere keren bijeen geweest voor bespreking van de voortgang en de tussentijdse resultaten en het geven van richting aan de uitvoering in de werkgroepen. Met deze aanpak

is het mogelijk in deze Roadmap niet alleen een beschrijving van de vastgestelde acties weer te geven, maar tevens de resultaten tot nu toe en waar aan de orde de vervolgacties. Daarmee kent deze Roadmap een andere opzet dan die van de bovengenoemde, eerder uitgewerkte Roadmaps (m.b.t. Vogelgriep en Afrikaanse Varkenspest), waarin uitsluitend de acties werden beschreven, die daarna

in een vervolgtraject werden opgepakt. De beschreven acties zijn doorlopende activiteiten die veel inspanningen van de betrokken partijen zullen blijven vragen en niet ophouden na het opleveren van deze Roadmap, na het uitvoeren van de daarin afgesproken vervolgacties, of na de evaluatie in 2026.

3. Achtergrond, werkwijze, tussentijdse resultaten en vervolgacties per actiepunt

Van de in het PVA benoemde acties zijn onderstaand de achtergrond, de aangehouden werkwijze, de resultaten tot nu toe en waar aan de orde de vervolgacties weergegeven. Hierbij wordt (t.o.v. de vermelde indeling in het PVA) een aangepaste indeling aangehouden, welke gaandeweg de uitvoering is ontstaan. Acties 1 t/m 6 zijn vooral gericht op het behalen van de hoofddoelstelling (ZED-tafeleieren in 2026).

ACTIE 1: BEDENKEN VAN EEN ANDERE TERM

Achtergrond

Diverse partijen hebben de behoefte geuit te komen tot een aansprekende, passende term voor (i.p.v.) de tot nu toe gehanteerde Duitse term OKT (Ohne Küken Töten), waarmee op een eenduidige manier door de betrokken partijen, vertegenwoordigd in de Stuurgroep, gecommuniceerd kan worden.

Werkwijze en resultaten tot nu toe

Hiervoor is een werkgroep geformeerd, bestaande uit vertegenwoordigers van Anevei, COBK, Dierenbescherming, LTO/NOP en NVP. De werkgroep adviseert onderscheid te maken in verschillende doelgroepen qua communicatie:

- a) business to business: pluimvee- en eiersector richting afnemers, overheid en NGO's
- b) consumenten en maatschappij.

De werkgroep geeft aan dat het niet de bedoeling is om een geschikte term te bedenken voor vermelding op verpakkingen, bijv. op eierdoosjes. Het is aan de eierhandel en de afnemende marktpartijen welke keuzes zij hierin maken om wel of geen onderscheid te maken op dit onderwerp. Als de retail (of een ander afzetkanaal) zich marketing-technisch wil onderscheiden, zal zij daaraan een eigen gekozen term verbinden. De werkgroep vindt dat een passende term:

- bij voorkeur in het Nederlands is
- als afkorting goed in de mond moet liggen
- geen verdere uitleg behoeft, geen vraagtekens oproept

- de drie alternatieven (in ovo geslachtsbepaling, opfok van leghaantjes van gangbare legrassen en inzet van dubbeldoelkippen) moet omvatten.

Voor de eerste doelgroep (B2B) stelt de werkgroep voor de term ZED (Zonder Eendagshaantjes Doden) te gebruiken. De werkgroep heeft (nog) geen andere, passende term gevonden voor de communicatie richting consumenten. "Doden" geeft de feitelijke situatie weer, maar leidt tot een negatieve associatie. Synoniemen voor de handeling (zoals 'inlapsen') worden niet geschikter gevonden.

Tevens is het onderwerp aan de orde geweest in de diverse gesprekken met marktpartijen (CBL, FNLI, Veneca en KHN). In deze gesprekken wordt unaniem aangegeven dat het een serieuze afweging dient te zijn of er richting de consumenten over dit onderwerp (met het woord "doden") gecommuniceerd moet worden. De input vanuit de gesprekken met afnemende partijen en de input vanuit de werkgroep, leidt bij de Stuurgroep tot de conclusie om vooralsnog, voor de B2B communicatie de term ZED aan te houden.

Vervolgacties

Binnen de betrokken partijen wordt blijvend nagedacht over een andere benaming. In het geval de communicatie zich van de sector alsnog verbreedt naar de consumenten of de gesprekken met de retail of andere afzetkanalen daartoe aanleiding geven, wordt aan de betreffende werkgroep en aan de contactpersonen in de afnemende marktpartijen wederom om advies gevraagd.

Vervolgactie	Tijdspad	Trekker/bewaker	Uitvoerenden	Financiering regelen?
1. Blijvende aandacht voor evt. andere benaming dan ZED, voor evt. communicatie richting consumenten	Vanaf december 2024	Anevei	Anevei, i.s.m. COBK, DB, LTO/ NOP, LVVN, NVP	Nee

ACTIE 2: UITVOEREN VAN EEN INVENTARISATIE (STAND VAN ZAKEN ONTWIKKELINGEN)

Achtergrond

Sinds de publicatie van het WLR-rapport (juli 2022), hebben zich op technisch vlak de nodige ontwikkelingen/veranderingen voorgedaan, bijv. t.a.v.:

- Bestaande in ovo technieken: verbeterde techniek/nauwkeurigheid van de geslachtsbepaling en vergroting van capaciteit/snelheid.
- Andere methoden/technieken van geslachtsbepaling (of geslachtsbeïnvloeding).²⁾
- Verandering in voorwaarden, bijv. m.b.t. opfok van leghaantjes (KAT-werkwijze).
- Economische aspecten van in ovo geslachtsbepaling, opfok leghaantjes, toepassen van dubbeldoelkippen, afzet van ZED-eieren en afzet van vlees van leghaantjes.

Drie andere aspecten die in de tussenliggende periode aan de orde zijn gekomen, zijn:

- Er zijn resultaten van Duits onderzoek beschikbaar gekomen waaruit blijkt dat dag 13 als leeftijdsgrens (aantal dagen in het broedproces) kan worden aangehouden waarop embryo's pijnprikkels ervaren. Dit resultaat biedt mogelijkheden om op latere leeftijd dan op bijv. dag 9 in het broedproces, met een invasieve methode van geslachtsbepaling, een andere, non-invasieve, techniek (bijv. MRI-scan) in te zetten. Vraag is welk effect de resultaten van het Duitse onderzoek heeft op de keuze van de toegepaste technieken en de daarbij gehanteerde dag in het broedproces.
- Hoe zit het met de duurzaamheid van in ovo technieken? Op welk niveau ligt het energieverbruik? Welk en hoeveel afvalmateriaal komt er vrij bij de toepassing van de techniek (bijv. PCR-platen) en in hoeverre kan dit worden verduurzaamd?³⁾
- Welke internationale ontwikkelingen zijn er, qua wet- en regelgeving en qua besprekingen in de EU?

Het is zinvol deze ontwikkelingen te inventariseren zonder hierbij het werk van het eerdere WLR-

rapport over te doen. Het gaat om een aanvulling op de toen uitgevoerde inventarisatie, met als doel die ontwikkelingen te benoemen die van invloed kunnen zijn op het realiseren van de doelstellingen.

Werkwijze en resultaten tot nu toe

Deze activiteit is uitgevoerd door WLR. De resultaten zijn beschreven in *rapport "Doden van eendagshaantjes van legrassen, update stand van zaken"*. Dit rapport beperkt zich tot een weergave van de ontwikkelingen t.o.v. het WLR-rapport van 2022. Aan de orde komen:

- Ontwikkelingen in Europese landen, m.b.t. wetgeving, productkeurmerken, markt, consumentengedrag en houderijsystemen
- Bewustzijn van het embryo
- Voorkomen uitkomen mannelijke kuikens, o.a.: broedproces, technieken voor geslachtsbepaling en genetische oplossingen
- Opfokken van leghaantjes, o.a.: KAT-regels en Skal
- Dubbeldoelkippen.

De samenvatting van dit rapport is weergegeven in bijlage 1 van deze Roadmap.

Vervolgacties

Geen, met de publicatie van rapport "Doden van eendagshaantjes van legrassen, update stand van zaken" is deze actie afgerond.

Tijdens de uitvoering van deze inventarisatie zijn op een aantal terreinen kennisleemtes geconstateerd, hierover is in deze Roadmap onder actiepunt 7: "overige aspecten in relatie met subdoelstellingen" een vervolgtraject beschreven.

ACTIE 3: STIMULEREN CONSUMPTIE VAN ZED-EIEREN

Achtergrond

Het stimuleren van de consumptie van ZED-eieren is van cruciaal belang voor het behalen van de hoofddoelstelling. Afzetkanalen zoals retail, catering, foodservice en levensmiddelenindustrie hebben hier een grote rol in.

²⁾ dit betreft een inventarisatie, beoordeling op maatschappelijke en politieke acceptatie is een ander issue.

³⁾ deze vraag is tijdens de uitwerking van de Roadmap niet specifiek beantwoord, in de praktijk blijkt dat leveranciers van in ovo technieken hieraan aandacht besteden, mede op basis van de CSRD-richtlijn (Corporate Sustainability Reporting Directive), waar diverse bedrijfstakken, waaronder de kuikenbroederijen, zich in de nabije toekomst aan dienen te houden.

Deze actie omvat vele aspecten, zoals:

- communicatie: een goed, duidelijk, begrijpelijk verhaal over de achtergrond (met dus het juiste taalgebruik en een passende term), afhankelijk van de doelgroep; een acceptabele meerprijs, met een goede, transparante onderbouwing daarvan
- een gezamenlijke aanpak: commitment van de diverse betrokken partijen (primaire sector, periferie, Dierenbescherming, CBL, retail en andere verkoopkanalen) is essentieel voor het succesvol invullen van dit onderdeel
- zekerheid over meerprijs en afnamegarantie, voor pluimveehouders en eierpakstations, voor langere termijn.

Er dient aan veel voorwaarden voldaan te worden voor het succesvol invullen van dit onderdeel. Elke betrokken partij benadert de ZED-eis vanuit haar eigen gezichtsveld/ belang en brengt daarmee voorwaarden in. Voor een succesvol resultaat op dit onderdeel is dus samen optrekken absolute noodzaak. Bij dit onderdeel komen ook de volgende aanvullende acties aan de orde:

- het inventariseren van de voor- en nadelen van het onderbrengen van de ZED-eis in de bestaande kwaliteitssystemen IKB Ei of Beter Leven keurmerk
- het uitzetten van een opdracht aan WEcR voor het opzetten van een transparante berekening van de meerkosten
- het achterhalen van de motivatie van consumenten om voor een bepaald type ei te kiezen (uiteindelijk gaat het er om dat een product wordt aangeboden, waar een markt voor is).

Werkwijze en resultaten tot nu toe

Er is een werkgroep geformeerd, bestaande uit vertegenwoordigers van Anevei, AviConsult, COBK, Dierenbescherming, LTO/NOP en NVP. Gezien het belang van dit onderwerp voor het realiseren van de hoofddoelstelling en de vele aspecten die aan dit onderwerp verbonden zijn, zijn op dit onderdeel veel inspanningen verricht. Met een wisselende rolverdeling, zijn de volgende activiteiten uitgezet:

A. Gesprekken

Door leden van de werkgroep zijn met de volgende marktpartijen gesprekken gevoerd:

- CBL: Centraal Bureau Levensmiddelenhandel
- Veneca: Vereniging Nederlandse Cateringorganisaties

- KHN: Koninklijke Horeca Nederland
- FNLI: Federatie Nederlandse Levensmiddelen Industrie.

Vanuit de werkgroep is, aan de hand van een presentatie, uitleg gegeven over de achtergrond van het vraagstuk (uitfaseren doden eendagshaantjes), de oplossingsrichtingen, wetgeving in Europese landen, de gekozen aanpak in Nederland, meerkosten van ZED-eieren en de noodzaak van langdurige afspraken (m.b.t. afnamegarantie en vergoeding meerkosten).

Hoewel bij de gesproken partijen sprake was van verschil in (achtergrond-) kennis van dit vraagstuk, werd een positieve grondhouding t.a.v. het vraagstuk en draagvlak voor de aanpak ervaren.

In alle vier de gesprekken werd het belang benadrukt van:

- in welk kwaliteitssysteem/keurmerk wordt ZED opgenomen en geborgd; er is geen behoefte aan een nieuw kwaliteitssysteem
- transparant inzicht in meerkosten, onafhankelijk vastgesteld
- goed inregelen van de, niet te voorkomen, overgangperiode. Gezien de lengte van de productiecycclus bij leghennen (3 weken broeden, 17 weken opfok, 60-80 weken legperiode) zal er sprake zijn van een periode waarin beide soorten eieren (afkomstig van leghennen met en zonder eendagshaantjes doden) aan de consument worden aangeboden
- aandacht voor uniforme aanpak in andere Europese landen, hetzij via een verbod, hetzij op andere wijze geregeld
- aandacht voor alle, grotere afnemers van eieren, in eerste instantie voor tafeleieren maar daarna ook voor verwerkers/industrie. Deze aanpak is van belang voor het creëren van draagvlak en het voorkomen van discussie over de hoogte van de meerprijs
- afwegingen m.b.t. communicatie richting consumenten. Enerzijds is het vraagstuk niet eenvoudig uit te leggen, zie ook actiepunten 1 (andere benaming) en wordt getwijfeld of je hierover überhaupt naar consumenten moet gaan communiceren, of het gewoon moet regelen aan de achterkant. Anderzijds wordt

een prijsverhoging zonder onderbouwing, richting groot- en tussenhandel, als lastig ervaren. Tegelijkertijd wordt beseft dat de meerprijs in elk deel van de productiekolom door de markt wordt bepaald en dat sommige informatie als bedrijfsgevoelige informatie wordt beschouwd.

B. Flyer

Tijdens het gesprek met CBL is afgesproken vanuit de werkgroep een informatieve flyer over dit vraagstuk op te stellen. Deze flyer is weergegeven in bijlage 2. Vanuit CBL is deze flyer gedeeld met de duurzaamheidsmanagers van hun leden. De flyer is ook, via de Anevei, beschikbaar gesteld aan de eierpakstations. Medewerkers van de eierpakstations kunnen deze benutten voor hun gesprekken met afnemers. Op deze manier wordt uniforme informatie verspreid. Na de gesprekken met Veneca, KHN en FNLI is een licht gewijzigde versie van de flyer opgemaakt, waarbij de tekst over de marktpartijen algemener is gehouden (de 1e flyer was m.n. richting retail geschreven).

C. Notities m.b.t. knelpunten/vragen inbedding ZED in IKB Ei of BLK

Tijdens meerdere vergaderingen van deze werkgroep zijn diverse knelpunten/vragen gedeeld over de mogelijke inbedding van ZED, hetzij in IKB Ei, hetzij in Beter Leven keurmerk. Vanuit beide kwaliteitssystemen zijn deze knelpunten/vragen in een notitie aangeleverd. De knelpunten/vragen hebben o.a. betrekking op: controle, monitoring en borging; verhouding met andere kwaliteitssystemen; kosten; huidige deelname onder pluimveehouders en de te verwachten effect van een verbreding met ZED; controle/borging op stal- of bedrijfsniveau.

Op basis van de besproken notities heeft de werkgroep besloten de mogelijkheid van inbedding van ZED in (een module van) IKB Ei nader uit te werken. Voor de nadere uitwerking is er een subwerkgroep gevormd, met vertegenwoordigers van Anevei, AVINED, COBK, IKB Ei en LTO/NOP, om vast te stellen of en zo ja, hoe ZED in IKB Ei kan worden opgenomen. Zie voor verdere informatie: beschrijving van actie 5: "inbedding van ZED /monitoring en borging".

D. Telefonisch rondje eierpakstations

Na het voeren van de bovengenoemde vier gesprekken met marktpartijen en het versturen van de flyer, is door de kartrekker van de Roadmap telefonisch navraag gedaan bij de vier grootste eierpakstations over hun ervaringen t.a.v. het ZED-vraagstuk in de contacten met hun afnemers. Naast dat er in zijn algemeenheid dezelfde aandachtspunten naar voren kwamen zoals bovenstaand benoemd bij "A. Gesprekken", komt er een beeld naar boven dat over het algemeen t.o.v. 1-2 jaar geleden, een andere mindset heerst in de diverse schakels ten aanzien van dit vraagstuk. Er is sprake van acceptatie van de maatschappelijke wens, en in de bedrijfsvoering is daarop al veel geschakeld. Bij de retail is ondanks het begrip voor het vraagstuk nog wel sprake van een afwachtende houding.

E. Economische berekening

Het is van belang om door een onafhankelijke partij de meerkosten inzichtelijk en transparant te maken. Om die reden is door het ministerie van LNV opdracht aan WEcR verleend om een economische berekening van de meerkosten van ZED-eieren, zowel bij de primaire producent als bij de eierpakstations, op te stellen.

In januari 2025 is het rapport "Meerkosten uitfaseren doden eendagshaantjes" ([WEcR 20204-128](#)) gepubliceerd. In bijlage 3 is een samenvatting weergegeven. In hoofdlijnen komt de berekening, bij de huidige omstandigheden, uit op circa 0,9 eurocent meerkosten per ZED-ei voor de pluimveehouder. Daar bovenop komen extra kosten voor de eierpakstations, van circa 0,25 eurocent per ZED-ei. De uiteindelijke consumentenprijs zal afhangen in hoeverre de afnemende marktpartijen over de verhoging van de inkoopkosten en winstmarge berekenen.

F. Consumentengedrag

Dit aspect is niet binnen deze werkgroep besproken. Bij nader inzien is er voor gekozen dit aspect mee te nemen in de inventarisatie (actie 2). In het WLR-rapport "Dodend van eendagshaantjes van legrassen, update stand van zaken" is een hoofdstuk gewijd aan gevonden literatuur op dit gebied.

Vervolgacties

Voor de realisatie van de hoofddoelstelling (ZED-tafeleieren in 2026) is het van groot belang dat de contacten met de eierpakstations en de afnemende marktpartijen onderhouden blijven. Dit gebeurt enerzijds via de rechtstreekse contacten (met

eierpakstations en tussen eierpakstations en afnemers) en zal anderzijds blijvend worden ingevuld door een werkgroep met daarin vertegenwoordigers van de betrokken partijen (pluimvee- en eiersector en Dierenbescherming).

Vervolgactie	Tijdspad	Trekker/bewaker	Uitvoerenden	Financiering regelen?
2. Werkgroep formeren en de uitvoering: het blijvend onderhouden van de contacten met de afnemende marktpartijen	Vanaf december 2024	Anevei	Anevei, i.s.m. COBK, DB, LTO/NOP, NVP	Nee

Tevens is het van groot belang te kunnen monitoren in welk tempo de omschakeling naar ZED-eieren plaatsvindt: hoeveel leghennen worden er opgezet, waarvan de eendagshaantjes niet zijn gedood (deze informatie zal beschikbaar komen na het inrichten en het vullen van de KIP database, zoals beschreven onder actiepunt 4) en hoe verloopt de afname en de

verkoop van ZED-eieren? Dit laatste aspect is, na het verdwijnen van het Productschap van Pluimvee en Eieren, op dit moment moeilijk inzichtelijk te maken. Daarom is het gewenst de via contacten verkregen data centraal te gaan bundelen voor monitoring van de mate waarin de omschakeling naar de verkoop van ZED-eieren plaatsvindt.

Vervolgactie	Tijdspad	Trekker/bewaker	Uitvoerenden	Financiering regelen?
3. Inventariseren in hoeverre het uitvoerbaar is om verkoopcijfers van ZED-eieren te verzamelen. En zo ja: inrichten van de monitoring	Vanaf december 2024	Anevei	Anevei, i.s.m. AVINED, COBK, DB, LTO/NOP, NVP	Ja, P.M.

ACTIE 4: REALISEREN VAN EEN DATABESTAND

Achtergrond

Er is behoefte aan een databestand, waarin een actueel overzicht van de relevante aantallen beschikbaar komt: aantal geboren legkuikens in Nederlandse broederijen, aantal eendagshennetjes voor de Nederlandse markt en voor de export, aantal eendagshennetjes die bestemd zijn voor de productie van ZED-eieren (onder de afgesproken voorwaarden, zie actiepunt 6), en daarbinnen het aantal waarvan het geslacht is bepaald met een in ovo techniek (welke techniek en op welke dag van het broedproces) en het aantal waarvan de betreffende haantjes zijn/worden opgefokt (van gangbare legrassen of van dubbeldoelkippen).

Om een beeld te verkrijgen van de ontwikkelingen is het noodzakelijk dit databestand te vullen met de aantallen vanaf het moment dat de Duitse wetgeving van kracht is geworden (1 januari 2022).

Werkwijze en resultaten tot nu toe

Hiervoor is een werkgroep geformeerd, bestaande uit vertegenwoordigers van Anevei, AVINED, COBK, Dierenbescherming, LTO/NOP en NVP. Na diverse besprekingen is de hoofdconclusie dat de gevraagde gegevens eenvoudig op korte termijn "ingewonnen" en ontsloten kunnen worden via het bestaande KIP-systeem, waardoor de gegevens makkelijk beschikbaar komen voor borging en statistieken. De administratieve lasten blijven hierbij beperkt.

Vervolgacties

Voor de aanlevering van data dient een voorschrift te worden opgenomen in IKB Ei. En voor de vastlegging van deze data dient KIP te worden aangepast, op

basis van nader vast te stellen specificaties. Naar verwachting kan de aangepaste database in Q1 2025 operationeel zijn.

Vervolgactie	Tijdspad	Trekker/bewaker	Uitvoerenden	Financiering regelen?
4. Voorschrift m.b.t. vastlegging regelen	Vanaf oktober 2024	IKB Ei	IKB Ei, i.s.m. Avined	Nee
5. KIP aanpassen, na vaststellen specificaties	Vanaf oktober 2024	Avined	IKB Ei, i.s.m. Avined	Ja, P.M.

ACTIE 5: INBEDDING VAN ZED / MONITORING EN BORGING

Achtergrond

Om afnemers en consumenten zekerheid te kunnen bieden over de productiewijze van de aangeboden eieren (wel of geen ZED-status en in geval van ZED: in ovo geslachtsbepaling en/of opfok van leghaantjes (van gangbare legrassen of van dubbeldoelkippen)) dient ZED ingebed te worden in een kwaliteitssysteem, waarin monitoring en borging op een hoog niveau is geregeld.

Werkwijze en resultaten tot nu toe

Zoals bij actiepunt 3 (onderdeel C) beschreven, is er een intensief traject ingezet om ZED op te nemen in IKB Ei. IKB Ei is al meer dan 25 jaar het keurmerk voor voedselveiligheid en verantwoorde productie van eieren. IKB Ei is een privaat kwaliteitssysteem voor alle schakels in de pluimveesector, dat voldoet aan de norm ISO 17065. Door deel te nemen aan IKB Ei voldoet een ondernemer aan een belangrijke inkoopvoorwaarde van de Nederlandse retail. Via deelname wordt daarnaast voldaan aan een aantal wettelijke Nederlandse en Europese verplichtingen op het gebied van hygiëne, voedselveiligheid, dierenwelzijn en de handelsnormen.

Binnen IKB Ei is besloten een ZED-keuzemodule op te zetten en in te voeren. De voorbereidingen zijn reeds in volle gang en hierbij wordt gebruik gemaakt van bestaande initiatieven rondom ZED. In deze module zijn twee inhoudelijke zaken van groot belang:

1. Het vastleggen van de eisen rondom het niet doden van eendagshaantjes (zie actie 6)

2. Het borgen van de keten, waarbij uit een AVINED-databank duidelijk blijkt of een ei wel of niet uit een ZED-keten komt.

IKB Ei kan hierbij gebruik maken van de reeds bestaande structuren, zoals een databank waarin nu al verschillende zaken over bedrijven, koppels en eistromen worden vastgelegd. Tevens wordt over ontwikkelingen omtrent voorschriften, controles, certificering en sanctionering nagedacht. De certificerende instantie van IKB Ei wordt daarbij betrokken. Het uitwerken van een dergelijke module vergt de nodige inzet.

Om het tempo en de kwaliteit hoog te houden is vanuit IKB Ei een werkgroep ingesteld.

Bij de uitwerking worden de volgende uitgangspunten aangehouden:

- a) IKB Ei is de basis voor de vrijwillige ZED-keuzemodule
- b) ZED wordt gekoppeld aan de eicode die op ieder ei geprint wordt, op het legbedrijf
- c) Het systeem dat opgezet wordt, is auditeerbaar (bewijs van ZED-traject) in de verschillende schakels.

Bij de nadere uitwerking zal eveneens aandacht besteed worden aan de situatie waarbij BLK pluimveebedrijven (met KAT voorwaarden) ook aan de IKB Ei ZED module kunnen deelnemen.

Vervolgacties

De binnen IKB Ei beoogde ZED-module dient nader te worden uitgewerkt, met inachtnaam van de bijkomende aspecten, zoals certificering en koppeling aan de eicode.

Vervolgactie	Tijdspad	Trekker/bewaker	Uitvoerenden	Financiering regelen?
6. Inbedding ZED in IKB Ei (evt. in combinatie met BLk)	Vanaf oktober 2024	IKB Ei	IKB Ei, i.s.m. Anevei, AVINED, COBK, DB, LTO/ NOP, NVP	Nee, kosten worden binnen IKB Ei verwerkt

ACTIE 6: VOORWAARDEN BIJ UITVOERING ZED-OPTIES

Achtergrond

Er zijn verschillende varianten mogelijk om tot ZED te komen: er kan gekozen worden voor geslachtsbepaling of voor opfokken van leghaantjes, maar ook binnen die opties zijn verschillende mogelijkheden. Het is belangrijk dat de toegepaste ZED-methoden aan bepaalde voorwaarden voldoen, om negatieve effecten van de groei van ZED te voorkomen. Voor elke methode/techniek van geslachtsbepaling, maar ook voor de andere route (opfok van leghaantjes) is er behoefte aan het vastleggen van (aanvullende) voorwaarden en een transparant inzicht hoe het gesteld is met daadwerkelijke uitvoering in de praktijk: wat is de werkwijze (in de broederij of in de opfokstal), wat zijn de resultaten en wat zijn mogelijke neveneffecten.

Er dienen parameters en daarbij behorende grenswaarden vastgesteld te worden. Opstellen van

voorwaarden (waar nodig) en het opnemen van deze voorwaarden verdient de nodige uitwerking. Waar mogelijk wordt gebruik gemaakt van of aangesloten bij bestaande initiatieven. Het is belangrijk om deze voorwaarden op te nemen in een kwaliteitssysteem (actie 5) en te integreren in het databestand (actie 4).

Werkwijze en resultaten tot nu toe

In de Stuurgroep heeft een bespreking plaatsgevonden over parameters (voorwaarden) die bij de verschillende ZED-opties aan de orde kunnen komen en de wenselijkheid om deze vast te leggen. De meeste parameters (zoals bijv. uitval in de 1e week) blijken al opgenomen te zijn in de bestaande kwaliteitssystemen en worden dus al gemonitord. Nog openstaande, wenselijk geachte, voorwaarden (zoals bijv. informatie over lange afstandstransporten) worden door het IKB Ei secretariaat uitgewerkt in een voorstel, ter bespreking in de CCvD IKB Ei.

Vervolgacties

Op basis van bovenstaand proces is de volgende vervolgactie aan de orde:

Vervolgactie	Tijdspad	Trekker/bewaker	Uitvoerenden	Financiering regelen?
7. Aantal voorwaarden nog nader uitwerken en...	December 2024	AVINED	AVINED, i.s.m. Anevei, COBK, DB, IKB Ei, LTO/ NOP, NVP	Nee
... vervolgens waar nodig KIP op aanpassen	Vanaf Januari '25	Idem		Ja, P.M.

Naast de hoofddoelstelling is er een aantal subdoelstellingen geformuleerd in het PVA, voor de realisatie van deze subdoelstellingen is actie 7 beschreven.

ACTIE 7: OVERIGE ASPECTEN IN RELATIE MET SUBDOELSTELLINGEN

Achtergrond

In het PvA is ook een aantal andere aspecten benoemd, zoals:

- "meer inzicht door onderzoek in en ontwikkeling van een duurzamer en dierwaardig houderijsysteem én afzetmarkt voor opfokhanen en dubbeldoelkippen"
- "een brede analyse van de duurzaamheid van deze alternatieven, waarbij op systeemniveau (dus bijv. niet alleen voederconversie) naar de effecten wordt gekeken en vergeleken"
- "het faciliteren van opdoen van praktijkervaring met opfokhanen en dubbeldoelkippen onder begeleiding van dierenwelzijnsdeskundigen".

Hoewel van deze aspecten al het nodige is beschreven in het WLR-rapport van 2022 is een verdiepings- en verbredingslag voor deze aspecten wenselijk, vanwege opgedane ervaringen en kennis in de tussenliggende periode en het gegeven dat er in eerdere trajecten niet gekeken is naar aspecten zoals bijv. levensduur en de mogelijkheden van toepassing van (meer) reststromen (en effect op voerkosten), gebruik diergeneesmiddelen en dierenwelzijn. In deze verdiepings- en verbredingslag wordt geïnventariseerd (actie 2) wat er inmiddels al bekend is van de genoemde aspecten, waar bepaalde vragen al beantwoord gaan worden in lopend of gepland op te starten onderzoek en aan wat voor onderzoek of andere vervolgstappen nog behoefte is. De uitvoering van deze activiteiten, na inhoudelijke commitment en financiering van de projectkosten, kan op langere termijn bijdragen aan de realisatie van de subdoelstellingen.

Werkwijze en resultaten tot nu toe

In de Stuurgroep is afgesproken dat, na het uitvoeren van de inventarisatie (zie actie 2), de kennisleemtes en evt. overige aanbevelingen voor onderzoek of andersoortige activiteiten (bijv. stimuleren van afzet van vlees broederhaantjes) aan de Stuurgroep als onderzoeksideeën worden voorgelegd. Afweging in de Stuurgroep heeft geleid tot de keuze van een aantal onderwerpen waarvan een relatie wordt gezien met het vraagstuk "doden van eendagshaantjes". Deze onderwerpen zijn weergegeven in bijlage 4. Hierin is onderscheid aangebracht in onderzoeksvragen waarmee de Stuurgroep op korte termijn van start wil gaan (en waarvoor aan WLR gevraagd is met een uitgewerkt projectidee te komen) en onderwerpen met minder hoge urgentie of een minder directe link met het vraagstuk "doden van eendagshaantjes", maar wel interessant zijn voor nadere uitwerking en mogelijk kunnen worden ingebracht bij het vaststellen van de kennisagenda in het kader van Dierwaardige Veehouderij. Hierin ziet de Stuurgroep voor zichzelf geen actieve rol.

De uitwerking van de geselecteerde korte termijn onderzoeksvragen, tot projectidee, dient nog plaats te vinden. Met het beoordelen van de projectideeën zal t.z.t. door de Stuurgroep een afweging worden gemaakt voor welke projectideeën verdere uitwerking, tot een projectplan, wenselijk is en hoe financiering voor de uitvoering tot stand kan komen.

Vervolgacties

Op basis van bovenstaand proces zijn de volgende vervolgacties aan de orde:

Vervolgactie	Tijdspad	Trekker/bewaker	Uitvoerenden	Financiering regelen?
8. Van geselecteerde onderzoeks-ideeën naar projectideeën	Januari 2025	Stuurgroep	WLR (uitschrijven projectideeën)	Nee, past binnen bestaande afspraken
9. Van (geselecteerde) project-ideeën naar een aantal project-plannen en bij inhoudelijke accordering komen tot financiering	Februari t/m mei 2025	Stuurgroep	Stuurgroep: beoordeling van projectideeën en project-plannen en budget regelen	Ja, P.M.

ACTIE 8: MOGELIJKE NEVENEFFECTEN

Deze actie heeft betrekking op attentiepunten waar het ministerie van LNV voortdurend aandacht aan besteedt en bij ontwikkelingen de Stuurgroep daarover informeert.

In het WUR-rapport 'Scenario's voor het vraagstuk "het doden van eendagshaantjes van legrassen" is een aantal negatieve neveneffecten beschreven, in het geval zou worden overgegaan op een totaal verbod van het doden van eendagshaantjes. Enkele hiervan zijn bijvoorbeeld:

- a) Het ontstaan van een andere houderijvorm, zoals het kweken van muizen, ter vervanging van de gedode eendagshaantjes, als voederdieren voor dierentuinen, valkeniers enz.
- b) Het wegvallen van de export van eendagshennetjes
- c) De verplaatsing van productie- en broederijcapaciteit naar andere landen, waar geen ZED-regelgeving van toepassing is.

Het optreden van deze neveneffecten zal veelal gerelateerd zijn aan de uiteindelijke oplossingsrichting, bijvoorbeeld uitwerking door de sector of een keuze qua wetgeving (Europees of nationaal). Mogelijkheden om negatieve neveneffecten te voorkomen kunnen zitten in het maken van (wettelijke) afspraken en ruimte voor uitzonderingen. Bijvoorbeeld voor het doden van eendagshaantjes als zij bestemd zijn als voederdieren (voor mogelijk een beperkt aantal

doelgroepen) of als de zusjes als eendagshennetjes worden geëxporteerd (naar mogelijk een beperkt aantal, nader vast te stellen, landen).

Daarnaast dient niet alleen gekeken te worden naar hoe we het aandeel gedode eendagshaantjes in Nederland terugbrengen, maar ook naar het aanbrengen van een gelijk speelveld, zoals een verbod (of een bindende afspraak) op import van dieren of producten die niet aan dezelfde normen voldoen. Tevens is aandacht nodig voor neveneffecten zoals:

- het mogelijk wegvallen van export van ei producten naar derde landen, zoals Japan, waar het doden van eendagshaantjes geen punt van discussie is.
- de controle en handhaving in landen waar ZED-eisen worden opgelegd, ook voor kleinere spelers (die MKT-eieren blijven produceren en verkopen, soms zelfs kooieieren)
- voor het effect van de uiteindelijke (wettelijke) afspraken voor Nederlandse legbedrijven die nu voor de industrie produceren (en zonder forse investeringen niet geschikt zijn voor levering aan een andere markt).

Gedurende de uitwerking van de Roadmap zal het van belang zijn om inzicht te krijgen in het zich voordoen van de diverse neveneffecten. De Stuurgroep zal nader bepalen hoe deze monitoring plaatsvindt en hoe er vervolgens naar wordt gehandeld.

4. Overall bevindingen / vervolgtraject

In deze Roadmap zijn de acties opgenomen om de doelstelling: in 2026 geen eendagshaantjes meer te doden voor tafeleieren voor de Nederlandse en Duitse markt, te kunnen halen. Alle partijen uit de Stuurgroep ondersteunen deze aanpak, hebben hiervoor gemeenschappelijk commitment afgegeven en spannen zich in om deze doelstelling te realiseren.

Bedrijven in de pluimveesector hebben de afgelopen jaren al belangrijke stappen gezet, mede door de Duitse marktvraag en snelle ontwikkelingen van de technieken voor geslachtsbepaling. Alle Nederlandse kuikenbroederijen hebben inmiddels daarin geïnvesteerd en ook hebben alle opfokorganisaties capaciteit voor de opfok van legshaantjes geregeld. Verder zijn de eerste stappen gezet om ZED in te bedden in het IKB Ei kwaliteitssysteem van de sector. Naar verwachting zal de systematiek om in een goede borging voor de Nederlandse markt te voorzien in het eerste kwartaal van 2025 worden afgerond (voor de Duitse markt is dit reeds geregeld via KAT).

Aan de afzetkant komt de vraag nu vooral van Duitse retailers om eieren te leveren zonder eendagshaantjes te doden. Nederlandse eierpakstations en pluimveehouders leveren die OKT (ZED)-eieren aan Duitse afnemers uitgaande van de KAT-voorwaarden.

De komende tijd zal moeten blijken of de Nederlandse afnemende marktpartijen eveneens tot een grotere marktvraag zullen komen. Dat is essentieel. De pluimveesector (kuikenbroederijen, pluimveehouders en eierhandel) willen ook voor de Nederlandse markt op grote schaal overstappen naar de productie en levering van ZED-eieren. Die marktvraag is een voorwaarde om succesvol een duurzame overstap naar de productie van ZED-eieren te kunnen maken. De meerkosten zullen immers moeten worden terugverdiend.

De Stuurgroep is ervan overtuigd dat de doelstelling "In 2026 worden geen eendagshaantjes meer gedood voor de tafeleieren voor de Nederlandse en Duitse markt." behaald kan worden. De Stuurgroep realiseert zich dat zij in 2025 dan voldoende inzet zal moeten plegen op het tijdig uitvoeren van de negen vervolgarties uit de Roadmap. De Stuurgroep is

hiertoe bereid en zal deze acties aansturen. In 2025 zullen er in maart, juni, september en november bijeenkomsten van de Stuurgroep zijn om de vorderingen van de actiepunten te monitoren en zo nodig bij te sturen. Daarnaast zullen zich voordoende (positieve en negatieve) neveneffecten worden besproken.

De Stuurgroep zal, middels het databestand uit actie 4 in deze Roadmap, monitoren in welke mate de omschakeling naar ZED-eieren plaatsvindt. Deze database is in het eerste kwartaal van 2025 gereed. Indien blijkt dat er onvoldoende inzet plaatsvindt op de actiepunten, of er onvoldoende vordering gemaakt wordt ten aanzien van de doelstelling, zal de Stuurgroep inzet plegen om de doelstelling alsnog te kunnen behalen.

In 2026 zal regelmatig worden gemeten in hoeverre de doelstelling wordt behaald. Voor deze meting vormt het databestand, actie 4 van deze Roadmap, de basis. Middels dit databestand zal worden bekeken of de omschakeling naar ZED-eieren voldoende heeft plaatsgevonden of dat aanvullende acties nodig zijn om de doelstelling alsnog te behalen. De Stuurgroep zal de Minister van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur in 2026 informeren over het behalen van de doelstelling. Dit met het oog op het al dan niet ondernemen van actie om een verbod in regelgeving vast te leggen.

Bijlage 1

Samenvatting WLR-rapport

**“Doden van
eendagshaantjes
van legrassen,
update stand
van zaken”**

In juni 2021 is er in de Tweede Kamer een tweetal moties ingediend met het verzoek het doden van eendagshaantjes te verbieden. Om de problematiek goed in beeld te krijgen is door LVVN opdracht verstrekt tot onderzoek dat onder andere het rapport 'Scenario's voor het vraagstuk "het doden van eendagshaantjes van legrassen" opgeleverd heeft. Als vervolg hierop is de Stuurgroep "Eendagshaantjes" een project gestart voor het opstellen van een Plan van Aanpak om in het najaar van 2024 te komen tot een routegids (Roadmap) met concrete actiepunten, met als hoofddoelstelling: "In 2026 worden voor de tafeleieren voor de Nederlandse en Duitse markt geen eendagshaantjes meer gedood".

De doelstelling van deze inventarisatie is om een update te geven over de laatste stand van zaken op het gebied van (alternatieven voor) het doden van eendagshaantjes, welke door de Stuurgroep gebruikt kan worden bij de totstandkoming van de Roadmap.

Wetgeving aangaande het doden van eendagshaantjes is de afgelopen jaren in verschillende landen onderwerp van maatschappelijk en politiek debat geweest. In een aantal landen heeft dat alleen geleid tot een aanscherping van de wijze waarop eendagshaantjes gedood mogen worden. In Frankrijk, Italië en Oostenrijk is een wettelijk verbod op het doden van eendagskuikens ingesteld, waarbij er uitzonderingen gedefinieerd zijn. Duitsland en Luxemburg hebben een wettelijk verbod op het doden van eendagskuikens zonder uitzonderingen.

Verschiedende productkeurmerken hebben hun regels aangescherpt in relatie tot het kuikendoden of zijn dit van plan. De Duitse KAT heeft het verbod tot het doden van eendagshaantjes opgenomen in haar voorwaarden en heeft de gangbare in ovo technieken en het opfokken van de broederhaantjes als alternatieven geaccepteerd.

Hoewel de logistiek (zoals wel/geen ZED-koppels plannen, produceren en gescheiden houden) voor broederijen lastiger wordt en kosten met zich meebrengt, staat hier tegenover dat de kostprijs voor in ovo geslachtsbepaling sterk gedaald is. Uiteindelijk zal het effect op de prijs van het eindproduct (het consumptie-ei) beperkt blijven, waardoor dit voor de consumenten geen belemmering hoeft te zijn voor aankoop van ZED-eieren.

Het concept ZED legt niet alleen beperkingen op, maar creëert ook kansen. Zo komt met in ovo geslachtsbepaling de voor vleeskuikens toegepaste methodiek van on-farm hatching ook voor leghennen in beeld. Echter, er is nog veel onbekend rondom deze techniek, met name omdat leghennen een veel langer leven voor zich hebben dan vleeskuikens, waarvan nog niet duidelijk is wat de impact (positief of negatief) is van het on-farm uitbroeden op zowel korte als lange termijn. Ook de inpasbaarheid van de bestaande systemen in een opfokstal voor leghennen is een aandachtspunt. Bij in ovo zal er een zeker foutpercentage zijn, waardoor hanen uitgebroed worden (zowel bij on-farm hatching als bij uitkomst op de broederij). Hoewel dit extra kosten met zich meebrengt, zouden ze, afhankelijk van het percentage, gewoon in het koppel kunnen blijven gedurende de opfok- en legperiode. Bij vrije uitloop koppels kunnen hanen mogelijk nuttig zijn tegen predatoren. Ook in de stal kan een haan het gedrag van hennen positief beïnvloeden, bijvoorbeeld door het reguleren van agressie tussen hennen.

Sinds het verschijnen van het vorige rapport is er nieuwe kennis beschikbaar over de ontwikkeling van (bewustzijn van) kippenembryo's. In Duitsland is onderzoek gedaan naar de leeftijd waarop embryo's een bewustzijn van prikkels laten zien. De onderzoekers concluderen daaruit dat theoretisch tot en met dag 12 de zenuwen onvoldoende ontwikkeld zijn om prikkelgeleiding naar de hersenen mogelijk te maken, waardoor embryo's tot dag 13 geen pijnperceptie hebben en ze door afwezigheid van prikkelgeleiding ook niet merken dat het broedproces gestopt wordt.

In de praktijk zijn er veel zaken waar broederijen rekening mee moeten houden om een zo efficiënt mogelijke productie van kuikens te verkrijgen. Allereerst bestaat het broedproces uit klimaat geconditioneerde opslag van broedeieren, gevolgd door een opwarmperiode voordat de eieren de broedmachine in gaan. Tijdens de opwarmperiode gaat de ontwikkeling van het embryo door en dit gaat sneller naarmate de temperatuur hoger wordt. Hoe langer het opwarmen duurt, hoe korter daardoor de daadwerkelijke broedduur wordt. Broederijen werken vaak met vaste inlegdagen en vaste afraapdagen. Technieken voor in ovo seksen worden doorgaans vanaf dag 9 in het broedproces toegepast, met een uitloop tot maximaal dag 12. Het verwijderen van de mannelijke eieren wordt uiterlijk op

dag 12 uitgevoerd, waarbij een goede definitie van wat dag 12 is (in relatie tot opwarmtijd c.q. ontwikkeling van het embryo) van belang is. Bij de uit het broedproces verwijderde haaneieren wordt de ontwikkeling gestopt via een nabehandeling die meestal bestaat uit het breken van de eieren.

De ontwikkelingen op het gebied van in ovo geslachtsbepaling gaan zeer snel. Er worden steeds meer kenmerken gevonden waarop mannelijke en vrouwelijke eieren c.q. embryo's verschillen en die mogelijk gebruikt zouden kunnen worden als selectiemethode. Een aantal technieken is nog niet praktijkrijp, maar kunnen in de toekomst wellicht wel een rol gaan spelen.

Er wordt onderscheid gemaakt tussen wel en niet invasieve methodes. Voor de invasieve methoden is het nodig om vloeistof of weefsel ter analyse uit het ei te halen. De meeste methoden gaan uit van bepalingen aan diverse oestrogene bestanddelen of hormonen in de allantois-vloeistof. Door recente verbeteringen in de technieken is het negatieve effect op de uitkomst sterk gereduceerd. Doordat in ovo vaccinaties doorgaans op een later moment toegediend worden dan de geslachtsbepaling, kunnen beide zaken niet gecombineerd worden.

Geslachtsbepaling via de allantois-vloeistof wordt reeds enkele jaren in de praktijk toegepast, doorgaans via PCR-technieken. Andere invasieve methoden kijken naar de bloedsamenstelling of het DNA van het embryo.

Niet-invasieve methoden gebruiken technieken die geslachtsbepaling kunnen doen zonder dat er een gaatje in de eischaal gemaakt hoeft te worden. Een deel van de methoden maakt gebruik van spectroscopie, waarmee men in het geval van doorzichtige (dat wil zeggen: witte) eischalen zeer snel bepalingen kan uitvoeren. Andere methoden gaan uit van akoestische signalen, zoals bepalingen aan de hartslag van het embryo. Aspecten die in meer of mindere mate voorspellend zijn voor het geslacht van het embryo zijn: de eivorm, de ontwikkeling van het bloedvatstelsel, de hartslag, de samenstelling van vluchtige organische componenten (VOC), die door de eischaal emitteren en de lichtdoorlatendheid van de eischaal. Hoewel veel van deze technieken nog niet praktijkrijp zijn, kunnen ze in de toekomst mogelijk wel ingezet gaan worden. Detectie kan verbeterd worden door met name betere zelflerende programma's, die de gemeten waarden

beter kunnen inschatten. Wellicht kan een koppeling van een aantal methoden, die op zichzelf een te grote foutmarge hebben, een voldoende kleine gezamenlijke foutmarge opleveren.

In verschillende landen wordt onderzoek gedaan naar genetische oplossingen voor geslachtsbepaling van eieren. Twee van deze technieken zijn in principe praktijkrijp. De ene betreft een genetische manipulatie, waardoor mannelijke embryo's afsterven in het ei. Het andere betreft een genmutatie, waardoor eieren met mannelijke embryo's oplichten onder een UV-lamp en uitgeselecteerd kunnen worden voordat de eieren de broedmachine in gaan. Hoewel er bij deze techniek een stukje gen van een andere diersoort wordt gebruikt, wordt de aanpak niet in alle landen als GMO gedefinieerd, o.a. omdat het eindproduct, de leggen, dit gen niet meer heeft. De vraag is dus of deze techniek maatschappelijk geaccepteerd en wettelijk toegelaten gaat worden in Europa.

Een laatste ontwikkeling betreft het wijzigen van de geslachtsverhouding door manipulatie van de eieren. Hoewel bevruchte eieren genetisch reeds mannelijk of vrouwelijk zijn, zijn de geslachtsdelen dit aanvankelijk nog niet. Pas na dag 6 van de embryonale ontwikkeling beginnen deze zich te differentiëren in testikels of eierstokken, ongeacht het geslacht zoals in de genen vastgelegd is. Door manipulatie van de eieren zijn onderzoekers erin geslaagd de normale verhouding van 50% hennen te verhogen naar 65%. Nader onderzoek moet dit percentage verder verhogen, bij voorkeur naar 100%.

Met de toename van de toepassing van in ovo technieken is er een afname van eendagshanen die opgefokt worden. Het opfokken van leghanen wordt door bijna alle partijen als niet ideaal gezien, vanwege de zeer ongunstige voerconversie en het slecht verkmarktbaar vlees van de hanen. Er zullen echter altijd nog hanen opgefokt worden, enerzijds vanwege fouten in het in ovo seksen, waardoor er toch haantjes geboren worden, anderzijds omdat bepaalde concepten het houden van hanen in hun systeem geïntegreerd hebben. KAT heeft normen voor de opfok van hanen. Voor biologische hanen in Nederland heeft Skal dit nagenoeg volledig overgenomen. De vraag is of deze regels afdoende zijn om een dierwaardige houderij te garanderen.

Dubbeldoelkippen zijn kippen, die voor twee doelen geschikt zijn: zowel vlees als eieren. Zowel de hennen als de

hanen zijn meer beveleed dan legrassen, maar minder dan vleesrassen. De dubbeldoelhennen leggen minder eieren dan de specifieke legrassen. Vanwege hun wat zwaardere, meer beveleede lichaam hebben ze meer voer nodig voor onderhoud. De lagere eiproductie en het hogere voerverbruik leiden tot een lagere opbrengst. Daarentegen is bij het opfokken van dubbeldoelhanen minder voer nodig voor vleesaanzet, bereiken de hanen een goed eindgewicht, waardoor ze beter te slachten zijn en meer vleesopbrengst hebben dan hanen van legrassen. De vraag is welke houderijregels voor de opfok van dubbeldoelhanen, die immers groter worden dan hanen van reguliere legrassen, zouden moeten gelden. Wellicht hebben ze meer ruimte nodig of andere houderij-aspecten om aan hun behoeften te kunnen voldoen. Er is echter nog heel weinig bekend over de ethologische aspecten van het opfokken van dubbeldoelhanen. Nader onderzoek is daar zeker op zijn plaats.

Er lopen vele onderzoeken en initiatieven op het gebied van dubbeldoelkippen, maar er is nog geen ras gevonden dat economisch gezien, berekend over hanen en hennen, eenzelfde opbrengst zal genereren als de typische legrassen. Gezien de relatief korte tijd dat dit onderwerp door het onderzoek en met name de praktijk opgepakt is, is het ook niet te verwachten dat deze er al zou zijn. Dierenwelzijnsorganisaties vragen zich daarbij af of het optimaliseren van het ras (hogere productie, betere efficiëntie) de oplossing is of dat wellicht beter het verdienmodel aangepast moet worden aan de dubbeldoelrassen. De huidige initiatieven laten zien dat er op dit moment nog maar een nichemarkt is voor de duurere eieren (door de lagere eiproductie en hogere voerverbruik). Ook de kostprijs van het vlees van de hanen is hoger dan die van gewoon biologisch kippenvlees, omdat de dubbeldoelhanen meer eten dan trager groeiende vleeskuikens. Echter, voedingsonderzoek geeft aan dat er mogelijkheden zijn tot verwerking van reststromen of grondstoffen die niet concurreren met de productie van humane voeding. Vanuit die hoek zijn er mogelijkheden voor dubbeldoelkippen, maar dit zal in eerste instantie een nichemarkt zijn. Vanuit deze nichemarkt kan ervaring opgedaan worden en kunnen verdere ontwikkelingen plaatsvinden. Voor een wat verdere toekomst kan de dubbeldoelkip wellicht een goed alternatief zijn voor bijvoorbeeld de biologische sector.

Met het oog op een streven om in 2026 in Nederland voor de Nederlandse en Duitse markt alleen nog tafeleieren te produceren van leghennen, waarvan de broe-

derhanen niet gedood zijn, lijken de in ovo technieken de beste marktkansen te hebben. Verbeteringen in de techniek maken de foutmarge kleiner. De kostprijs van in ovo geslachtsbepaling is de laatste tijd sterk gedaald, waardoor de meerkosten van de eieren lager zijn.

Deze richting is voor het grootste deel van de afzetmarkten momenteel de meest wenselijke optie. Deze optie komt vanuit het consumentenonderzoek ook als kansrijk naar voren, het merendeel van de Duitse consumenten blijkt in ovo een acceptabele techniek te vinden. Vanuit het Nederlandse consumentenonderzoek waren de meningen wat verdeeld, maar in ovo werd als een van de oplossingen gezien. Recent blijkt ook de markt in de Verenigde Staten open te staan voor eieren van in ovo gesekste leghennen en men verwacht dat hier een groot marktaandeel naar zal overstappen. Een tweede optie zijn de dubbeldoelkippen. Deze zijn in eerste instantie voor een paar nichemarkten een interessante optie, maar ook voor een grotere markt, zoals de biologische, zou het in de toekomst zeker een optie kunnen zijn. Vanuit het consumentenonderzoek blijkt dat een deel van de consumenten voor deze optie graag een meerprijs betalen. Of dat voldoende is om de gehele biologische sector te beslaan is nu niet te zeggen.

Vanuit de drie oplossingsrichtingen om het doden van eendagshaantjes te voorkómen (opfokken van leghanen, in ovo seksen en dubbeldoelrassen) komen veel onderzoeksvragen naar voren, die niet allemaal even urgent zijn, even strategisch voor het uitrollen van de roadmap en niet allemaal voor elke doelgroep van belang (doelgroepen die voor dubbeldoelkippen gaan, zullen geen interesse hebben in in ovo onderzoek). Vanuit de lange lijst van onderzoeksvragen dient een keuze gemaakt te worden van de meest relevante voor de Roadmap. Ook dient een keuze gemaakt te worden welk onderzoek op korte termijn plaats moet vinden en welk onderzoek op wat langere termijn gepland kan worden. De Stuurgroep lijkt daartoe een goede groep om dit te bespreken en te besluiten welke vragen nadere uitwerking verdienen en hoe dit in de tijd gepland kan worden.

Bijlage 2 - flyer

Nederland en eieren zonder het doden van de eendagshaantjes

Juli 2024

Ministerie van Landbouw,
Natuur en Voedselkwaliteit

Nederlandse Vakbond
Pluimveehouders

1 Inleiding - Achtergrond

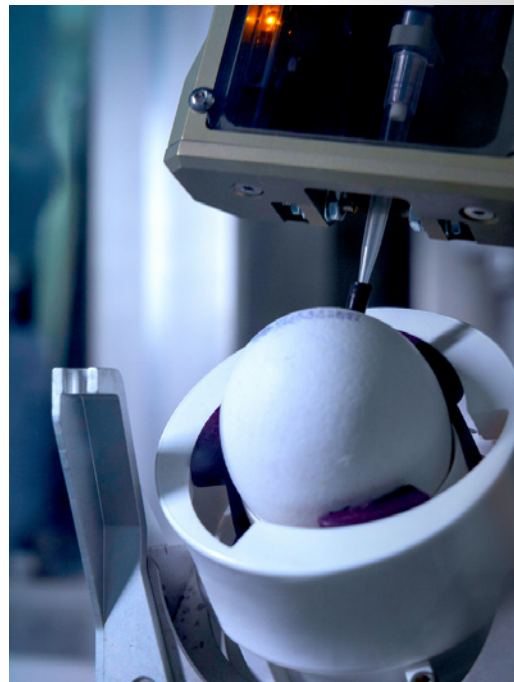
Om eieren te kunnen verkopen zijn er leghennen nodig om de eieren te leggen. Wanneer deze leghennen als kuiken uit het ei komen, komen er uiteraard ook haantjes uit. Legrassen zijn gefokt op het efficiënt produceren van een groot aantal eieren. Daarmee verliezen ze de potentie om veel vlees te produceren. Om die reden hebben de haantjes van legrassen dan ook geen economische waarde als "vleeskuiken" en worden ze op de 1e levensdag gedood om aangewend te worden als voederdieren voor o.a. dierentuinen. Afgelopen jaren is er een ethische discussie ontstaan over het doden van eendagshaantjes. Deze discussie heeft ertoe geleid dat er is gezocht naar maatschappelijk geaccepteerde alternatieven. In Duitsland spreekt men van OKT: Ohne Küken Töten; in Nederland houden we op dit moment de term ZED aan: Zonder Eendagshaantjes Doden.

2 Wat is ZED? Mogelijke oplossingsrichtingen

Er zijn drie oplossingsrichtingen¹⁾ om het doden van eendagshaantjes achterwege te laten:

1. Er wordt tijdens het broedproces een geslachtsbepaling in het ei uitgevoerd. De broedeieren waar volgens de toegepaste methodiek een haantje gaat uitkomen, worden uit het broedproces verwijderd en benut in de petfoodproductie. Er wordt, voor de markt van eieren waarin ZED wordt gevraagd, in toenemende mate gebruik gemaakt van deze "in-ovo" oplossingsrichting. Er spelen vele aspecten bij de keuze van een bepaalde techniek. De kosten voor de geslachtsbepaling zijn afhankelijk van de gekozen techniek. Daarnaast kan de leeftijd waarop de bepaling uitgevoerd wordt effect hebben op de maatschappelijke acceptatie van de methode (tot 13 dagen in het broedproces is de kans minimaal dat het embryo bewustzijn heeft).
2. Opfokken van haantjes. De kuikens die uitkomen, worden gescheiden in haantjes en hennetjes. De hennetjes gaan, zoals gangbaar, naar de opfokbedrijven waar ze worden opgefokt tot de toekomstige leghennen. De haantjes worden niet gedood op de 1e levensdag, maar gaan naar pluimveebedrijven waar ze worden gehouden tot 12-14 weken leeftijd. Op deze leeftijd worden ze, bij een levend gewicht van 1,2 tot 1,5 kg, geslacht. Deze haantjes hebben in vergelijking met vleeskuikens veel voer per kg groei nodig en het vlees is op dit moment moeilijk, tegen gangbare opbrengststrijzen, af te zetten. De kosten van het opfokken van haantjes zijn hierdoor momenteel vergelijkbaar met de kosten van een in-ovo geslachtsbepaling.
3. De inzet van een ander type legkip: de zogenaamde dubbeldoelkippen. Bij deze dieren heeft minder selectie plaatsgevonden op eiproductie en zijn, zowel de hennen als de hanen, meer bevestigd. Hierdoor hebben de haantjes economische waarde als "vleeskuiken" en vervalt de noodzaak voor het doden op de 1e levensdag. Met de huidige kennis ligt de kostprijs van dit soort eieren, door de lagere eiproductie, op een hoger niveau dan eieren van gangbare legrassen.

¹⁾ Er is een zeer gedetailleerde beschrijving, inclusief voor- en nadelen, van elke oplossingsrichting te vinden in het [rapport 574241 \(wur.nl\): Scenario's voor het vraagstuk "het doden van eendagshaantjes van legrassen"](#)

Eerste handeling bij in-ovo geslachtsbepaling

Verwijderen van de "haaneieren"

2

3 Stand van zaken wetgeving in EU lidstaten

In de bijlage is een overzicht gegeven van de stand van zaken van de wetgeving in de diverse Europese lidstaten. Alleen in Duitsland, Frankrijk, Oostenrijk en Italië is er nationale regelgeving. In de Europese Unie ligt de discussie over nieuwe wetgeving t.a.v. dierenwelzijn voorlopig stil in afwachting van een nieuwe Europese Commissie.

4 Situatie Nederland: doelstelling / Roadmap ZED

Aansluitend op de maatschappelijke discussie, heeft de minister van LNV de Tweede Kamer per brief laten weten dat hij de pluimvee-sector de doelstelling meegeeft in 2026 geen eendagshaantjes meer te doden voor de Nederlandse productie van tafeleieren die in Nederland en Duitsland worden verkocht. Deze doelstelling is overgenomen uit het advies van een Stuurgroep, waarin de pluimvee-sector, de Dierenbescherming en het Ministerie van LNV zijn vertegenwoordigd. Door de Stuurgroep wordt nu gewerkt aan een gezamenlijk plan van aanpak (Roadmap) om deze doelstelling te behalen.

5 Retail

Een delegatie van de Stuurgroep wil graag met de retailorganisaties²⁾ in overleg, om te bezien op welke wijze de doelstelling gezamenlijk kan worden behaald. Hierbij kunnen de volgende onderwerpen aan de orde komen:

- Hoe kan de verkoop van ZED-eieren bijdragen aan de duurzaamheidsprogramma's van de retail c.q. deze versterken?
- Wat zou de omschakeling naar ZED-eieren betekenen voor de retail? Onderstaand is een tweetal aspecten weergegeven. Hoe kijkt u hier tegen aan? Zijn er andere aspecten die u wilt bespreken?
 - Het niet meer doden van eendagshaantjes leidt tot een kostprijsverhoging. Voor de vergoeding van deze meerkosten (bij pluimveehouders en pakstations) zijn nadere afspraken noodzakelijk.
 - Gezien de productiecycli van leghennen (3 weken broedproces, 17 weken opfok, en vanaf circa 20 weken leeftijd een legperiode van 60-80 weken) is een overgangperiode vanzelfsprekend. Dit leidt o.a. tot een tijdelijk aanbod van beide typen eieren in het winkelschap (met en zonder ZED).
- Hebben de retailorganisaties een voorkeur op welke wijze en onder welk keurmerk de ZED-eieren verkocht worden? Gedacht kan worden aan: IKB Ei, Beter Leven keurmerk, On the way to PlanetProof of Beter voor Natuur & Boer. Wellicht zijn er nog andere alternatieven.
- De exacte meerkosten van de diverse systemen zijn op dit moment nog niet goed in beeld gebracht. Aan Wageningen Economic Research (WECR) is gevraagd voor de verschillende opties een transparant rekenmodel op te stellen van de meerkosten, inclusief een doorberekening van het effect van diverse variabelen.
- De Stuurgroep stelt vooralsnog de Nederlandse term ZED voor: Zonder Eendagshaantjes Doden. Zijn er alternatieven voor deze term en hoe kijkt de retail aan tegen de communicatie richting de consument over dit onderwerp?

2) De doelstelling omvat alle tafeleieren, de genoemde delegatie zal daarom ook gesprekken met horeca, catering en foodservice aangaan.

Opfokstal met haantjes

Voorbeeld van dubbeldoelkippen

3

BIJLAGE

Overzicht van ZED-wetgeving in EU lidstaten

ZED-wetgeving	Uitzonderingen	Landen
Ja	AAT methode witte kuikens mogen worden gedood	Frankrijk, Italië (m.i.v. 2027)
	Uitzondering als eendagshaantjes gebruikt worden als voederdieren	Oostenrijk
	Geen uitzonderingen	Duitsland
In afweging	Afhankelijk van realisatie doelstelling (per 2026) zie hoofdstuk 4	Nederland
Nee	Geen discussie	België*, Denemarken, Finland, Zweden, Ierland, Hongarije, Litouwen, Spanje, Portugal

* In België is onlangs dierenwelzijn opgenomen in de grondwet.

Bijlage 3

Samenvatting WEcR-rapport 2024-128

Meerkosten uitfaseren doden eendagshaantjes

Het ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LVVN) streeft naar een maatschappelijk geaccepteerde en dierwaardige veehouderij. Volgens het ministerie past het doden van eendagshaantjes niet in het beeld van een dierwaardige veehouderij. Binnen dit kader heeft het ministerie van LVVN Wageningen Economic Research gevraagd de meerkosten inzichtelijk te maken voor de situatie dat voor de markt van tafeleieren in Nederland geen eendagshaantjes gedood worden. De onderzoekers hebben hiervoor informatie gebruikt uit eerder onderzoek van Wageningen University & Research, andere literatuur en ervaringen in het buitenland en er zijn interviews gehouden met Nederlandse bedrijven in de verschillende ketenschakels. Voor geslachtsbepaling in het ei voor witte eieren zijn drie technieken beschikbaar. De kuikenbroederij/opfokorganisatie rekent voor geslachtsbepaling in het witte ei in juli 2024 een meerprijs van 3,00 euro per opgefokte hen. Dit is de hogere inkoopprijs voor de leghennenhouder die vervolgens deze kosten verdeelt over gemiddeld 375 vermarktbaar eieren: dat is 0,80 cent per ei.

De kosten voor extra financiering en risico's zijn 0,10 cent per ei. De totale meerkosten af boerderij zijn dan 0,90 cent per wit ei. Bij het eierpakstation is de benuttingsfactor 80% waardoor de meerkosten, af pakstation, uiteindelijk 1,10 tot 1,15 cent per wit tafelei bedragen. Voor geslachtsbepaling in het ei voor bruine eieren kan een goedkopere techniek worden ingezet, maar het aantal vermarktbaar eieren is voor bruine eieren iets lager. Bij een benuttingsfactor van 80% is de uiteindelijke meerprijs, af pakstation, 0,80 cent per bruin tafelei. De berekeningen zijn gebaseerd op de gemiddelde situatie op dit moment. Door verschillen in resultaten tussen bedrijven en koppels kan het aantal vermarktbaar eieren per koppel variëren. Op het niveau van het pakstation zijn er duidelijke verschillen in de benuttingsfactor. Ook deze factor heeft invloed op de uiteindelijke meerprijs af pakstation. Elk pakstation zal moeten onderhandelen met de betreffende afnemer/supermarktketen. Dit rapport geeft daartoe handvatten en bouwstenen voor beide partijen.

Bijlage 4

Onderzoeksideeën

A. Geselecteerde onderzoeksideeën waarmee de Stuurgroep graag op korte termijn aan de slag wil (in het kader van het vraagstuk “doden van eendagshaantjes) en aan WLR gevraagd is het onderzoeksidee nader uit te werken tot een projectidee.

Bebroede eieren

Onderzoeksvragen:

- Wat is de uiterste broeddag waarop de geslachtsbepaling mag plaatsvinden¹⁾, en de “haaneieren” dus uit het broedproces worden verwijderd? Met een deskstudie zal nadere informatie worden opgezocht over met name de ontwikkeling van embryo's rond dag 12 en 13 en de invloed van de 'opwarmcurve' van de eieren hierop.
- Afhankelijk van de resultaten van deze deskstudie zal worden bepaald of er nog noodzaak is tot het uitvoeren van een ander onderzoek: Wat is de beste methode om de embryo's in haaneieren zo snel en diervriendelijk mogelijk af te doden (bijv. bedwelmen van bebroede haaneieren)?

B. Onderzoeksideeën met minder hoge urgentie of een minder directe link met het vraagstuk “doden van eendagshaantjes”, maar wel interessant zijn voor nadere uitwerking en kunnen worden ingebracht bij het vaststellen van de kennisagenda in het kader van Dierwaardige Veehouderij. Hierin ziet de Stuurgroep voor zichzelf geen actieve rol.

Uitkomst in de stal

Door in ovo seksen, is de optie van uitkomst in de stal ook voor opfok leghennen mogelijk. Onderzoeksvragen daarbij zijn:

- Hoe kan uitkomst in een opfok-legstal het beste gerealiseerd worden?
- Hoe kan het stalklimaat rondom uitkomst in de stal het beste geoptimaliseerd worden?
- Wat zijn mogelijkheden/effecten van vroege voeding van de kuikens?

- Hoe om te gaan met entingen die nu in de broederij gegeven worden?
- Is er minder sterfte onder jonge kuikens?
- Zijn de kuikens robuuster met een betere ziekteverstand?
- Hoelang is het effect van uitkomst in de stal terug te zien in het leven van de leggen?
- Welke impact heeft in ovo geslachtsbepaling op de logistiek van het opfokken / uitleveren van opfokhennen?

Seksfouten in het koppel laten

Bij uitkomst in de stal zullen er nog enkele hanen als gevolg van seksfouten aanwezig zijn. Deze kunnen gezamenlijk met de hennen opgefokt worden en overgeplaatst worden naar de legstal. Daarbij zijn wel enkele onderzoeksvragen:

- Hoeveel procent hanen is vanuit gedrag (van hennen en hanen) gezien optimaal in een koppel leghennen?
- Wat is het maximale percentage hanen in een koppel voor wat betreft gedrag (van hennen en hanen), beschadigingen van hennen en hanen en technische resultaten.
- Is dit verschillend voor verschillende rassen en/of type houderijsystemen (volière of beun)?
- Wat is precies de invloed van de hanen op het gedrag van de hennen?
- Is het welzijn van de hanen gegarandeerd als ze op hennenvoer gehouden worden?
- Wat zijn de voor- en nadelen van hanen in een koppel en verschilt dit voor verschillende percentages hanen?
- Welke praktische uitdagingen komen evt. kijken bij deze route (bijv. selectie en slacht van de hanen), en wat zijn oplossingen hiervoor?

Opfokken van hanen

Opfok van hanen van legrassen

Hoewel KAT voor het opfokken van leghanen regels opgesteld heeft en er Europese regelgeving is voor de opfok van biologische leghanen, is niet

¹⁾ Uitgangspunt is dat als start van het broedproces het aanzetten van de desbetreffende broedmachine wordt gezien. Dit is een duidelijk controleerbare grens en binnen KAT-voorwaarden zo vastgelegd. Een opwarmperiode van de broedeieren, aansluitend aan de inleg, wordt meegeteld.

duidelijk of dit het welzijn van de hanen voldoende waarborgt en of een dergelijke houderij past binnen een toekomstige dierwaardige veehouderij.

De volgende onderzoeksvragen zijn er:

- Hoe ziet een dierwaardige houderij van leghanen eruit? Zijn de regels van KAT en EU voldoende om het welzijn van deze hanen te waarborgen?
- Wat is een optimale voeding van leghanen?
- Waar en hoe zijn markten te creëren voor deze producten?

Opfok van dubbeldoelhanen

De door KAT opgestelde regels en de EU regelgeving voor biologische hanen gelden in principe ook voor dubbeldoelhanen. Ook voor deze diersoort is niet duidelijk of deze regelgeving het welzijn van de hanen voldoende waarborgt en of een dergelijke houderij past binnen een toekomstige dierwaardige veehouderij. Behalve dat deze dieren zwaarder zijn en daarom wellicht meer ruimte nodig hebben, zullen ze zeer waarschijnlijk qua karakter en gedrag anders zijn dan hanen van reguliere legrassen. Ook qua voeding kunnen er verschillen zijn. De volgende onderzoeksvragen zijn er:

- Hoe ziet een dierwaardige houderij van dubbeldoelhanen eruit? Zijn de regels van KAT en EU voldoende om het welzijn van deze hanen te waarborgen of moeten de voorschriften daarop aangepast worden?
- Hoe verschilt het gedrag van dubbeldoelhanen van dat van leghanen en in hoeverre moet daarmee rekening gehouden worden in de houderij van deze dieren?

- Wat is een optimale voeding van dubbeldoelhanen (uitgaande van de meest gebruikte commercieel beschikbare rassen)? Wat zijn de mogelijkheden en grenzen voor het gebruik van circulaire grondstoffen bij deze rassen?

Dubbeldoelkippen

Hoewel het merendeel van de dubbeldoelrassen op dit moment nog niet voldoende praktijkrijp zijn, omdat de hennen te weinig eieren leggen om met het huidige verdienmodel rendabel te zijn, kan dit via de fokkerij naar verwachting geoptimaliseerd worden, waardoor deze rassen ten minste voor een nichemarkt een reëel alternatief kunnen zijn. Onderzoeksvragen hierbij zijn:

- Hoe hoog is de eiproduktie van de meer commerciële rassen en hoeveel meer zouden ze moeten leggen om te kunnen compenseren voor de hogere kosten voor het opfokken van de dubbeldoelhanen?
- Wat zijn de beste rassen voor bepaalde houderijssystemen of concepten?
- Hoe robuust zijn dubbeldoelkippen?
- Wat zijn de verschillen in welzijn tussen dubbeldoelrassen en de huidige legrassen?
- Wat is de beste voerstrategie?
- Kunnen dubbeldoelkippen allemaal op een zeker percentage reststromen in het voer gehouden worden of zit daar variatie per ras?
- Waar en hoe zijn markten te creëren voor deze producten?

Ministerie van Landbouw, Visserij,
Voedselzekerheid en Natuur

Nederlandse Vakbond
Pluimveehouders